

Nagli sod po zmagi.

Spisal Dolenjski.

ko se s parobrodom pripelješ v Splet in jo potem kreneš po glavni cesti, ki vodi proti severovzhodu v Sinj, doseješ v kakih desetih urah v prijazno bosensko mesto Livno.

Livno je bilo 1878. l. gnezdo najzagrizenejših turških vstašev. Te zagrizenosti vendar ni pripisovati samo okolnosti, da je to mesto precej oddaljeno od onih glavnih črt, po katerih so se pomikali istega leta avstrijski glavni vojni oddelki, temveč zvijači vstaških poglavarjev. Le-ti so spretno tajili priprostemu narodu vse uspehe avstrijske armade, celo dejstvo, da je Serajevo že v avstrijskih rokah, pripovedovali pa so o mnogovrstnih sijajnih zmagah, katere so si baje vstaši priborili. Da je spričo tega vedno bolj rastel vstašem greben, je samo ob sebi umevno.

Kolovodje so pač delali »račun brez oštirja«; oni so obračali, avstrijski poveljnik feldcajgmajster Württemberg je pa obrnil. Ta se ni zadovoljil, da bi pregnal vstaše iz tega zagrizenega zakotja, kakor preganja lovec jarebice, dasi bi jih bil lahko z manjšimi oddelki, temveč jih je nakanil obkoliti z veliko silo, da mu ne uide le eden ne. S tem je hotel pripomoči cesarski armadi do popolne veljave in udušiti z enim udarcem vstajo tega okoliša.

Spričo tega načrta so obkolile dne 26. septembra 1878. l. štiri brigade Livno. Na severni strani je stala druga gorska brigada, v katero je bil uvrščen 17. pešpolk; poveljnik ji je bil generalmajor nadvojvoda Ivan Salvator. Na vzhodni strani je bila tretja brigada pod poveljstvom generalmajorja Pistoryja, na južni prva pod vodstvom polkovnika Vilecza, in na zapadni strani rezervna brigada, ki jo je vodil generalmajor Csikos. Vsega skupaj je bilo 9208 mož, 256 konj, 28 topov.

Vstaši so imeli 2029 regularnih turških vojakov in 3000 neregularnih bojnikov, skupaj 5029 mož, 15 topov. Vrhovni poveljniki vstašev so bili begi Derviš, Mahmud in Mahumed Bušatelj ter Agan Čismić.

Razen 1. bataljona 17. pešpolka je imela pehota pri Livnu s streljanjem malo opraviti. Württemberg je obdeloval vstaše in rušil njih trdnjave le s topovi, kakor jim je bil obljubil.

Ko so vstaši uvideli, da bi bil ves nadaljni trud in upor brezuspešen, so ponudili že po enodnevnem bombardiranju mesta kapitulacijo. Württemberg jo je sprejel, a je zahteval, da se vsi brezpogojno podvržejo ter orožje, glavarje in vse one osebe, ki se pozneje zabeležijo, izroče zmagovalcu.

Kar je naš poveljnik nameraval, to se mu je tudi povsem posrečilo; krvi namreč je na naši strani teklo jako malo. Vsa oblegajoča armada je imela 6 mrtvecev in 34 ranjencev. Pri 17. pešpolku sta bila 2 mrtveca in 15 ranjencev. Pušk, samokresov, handžarjev se je zaplenilo okoli 2000.

Kristjani so osvoboditelje prisrčno pozdravljali; posebno so se veselili našega prihoda očetje frančiškani v bližnjem samostanu »Górici«. Tu se je darovala dne 29. septembra 1878. l. zahvalna sveta maša Najvišjemu vojskovodji nebes in zemlje. Tej svečanosti je prisostvovalo na stotine ljudstva. Cerkev je bila kar najlepše okičena. Pred njo je vihralo več zastav, med njimi nekatere z napisi, n. pr.:

»Bosna 1463.

Živio Franjo Josif I.,

Naš hrvatski kralj!«

»Ave, alma mater Avstro - Hungaria, magna virum, magna frugum!
Exultans populus bosnensis!«

Med tem, ko se je pela čast in hvala Bogu v cerkvi, ni počivala roka pravice in plačila; vodili so kolovodnike vstašev in druge zločince v samostan ter jih tu zapirali.

Mnogo teh nesrečnikov je zapadlo nagli sodbi.

Prišel sem baš od zahvalne svete maše ter sedel v šatoru na neko stvar, ki mi jo je priskrbel sluga; bila je podobna napol suhi travi. Tako mehkega sedeža že nisem imel, kar sem bil ostavil Trst. Danes je dan počitka, sem si mislil in že pogledoval, kako bi vsem udom svojega trudnega života postregel; kar vstopi ordonanca in mi poda listek, na katerem je bilo zapisano, da moram med drugimi tudi jaz kot priča prisostvovati nagli sodbi Osmana Bajrića, Derviša bega Bušatelj in Hadži Sali Efendi Čismića ter se nemudoma napotiti v samostan Górico.

Opasal sem sabljo ter stal za pol ure v prostorni dvorani goriškega samostana.

Tukaj se je kmalu zbral ves vojni svet, kateremu je predsedoval tedanji podpolkovnik 17. pešpolka, Ivan Braun. Sodnika je

kot izprašan avditor nadomestoval ulanskega polka št. 5. major Walter. Prič, večinoma kristjanov, je bilo okoli dvajset.

Privedli so najprej obtoženca Osmana Bajrića, ki je bil doma iz Glamoča. Ta je bil obdolžen, da je podpihoval k vstaji in da je vrhutega šestim ranjenim dalmatinskim brambovcem v boju pri Gubiru in Kabliču dne 15. avgusta 1878. l. porezal glave. Ta dan so namreč koračili tri stotnije dveh dalmatinskih domobranskih bataljonov št. 79. in št. 80. pod poveljstvom majorja Mitroviča od Han-Prologa na bosenskodalmatinski meji skozi sela: Odžak, Ljubunčić, Priluka, Kablič v Livno, da bi se prepričali, kakšen je ondotni svet, in koliko je sovražnika.

Prebivalci sel, skozi katera je Mitrovič koračil, so bili prijazni; vsa okolica je kazala obraz največjega miru. Po obronkih gore Kruči, ki leži na severozapadni strani Livna, se je pasla čreda volov. Kmalu je Mitrovič zvedel, da je za to čredo skrit sovražnik, a vzlic temu je koračil poveljnik proti volovski čredi. Ko se ji je bil približal, so poskakali vstaši iz zavetišča, odgnali najprej vole, potem pa postavili gorsko baterijo na strel, in hud boj se je vnel. V tem boju, ki je trajal skoro 3 ure, je imel Mitrovič 10 mrtvih in 6 ranjenih vojakov, 28 pa jih je pogrešal.

Ko je bil Mitrovič slednjič sovražnika vendarle zapodil in se potem vračal, so videli kristjani iz Kabliča in drugih bližnjih sel, da je Osman Bajrić izza grma planil na ranjene in opešane dalmatinske brambovce in šestim možem odrezal glave, katere je potem nabral na trto in jih nesel kot trofejo v Livno. Tu jih je nasadil na droge, katere je potem postavil na ograjo okoli turške mošeje »Glavice«. Te glave nesrečnih Dalmatincev so povelečevale tukaj celih osem dni junaštvo brezbožnega in grozovitega Bajrića.

Izpovedi kristjanov, ki so pričali o tej grozovitosti, so bile tako prepričevalne, da je sodni svet soglasno Bajrića obsodil na smrt na vešalih.

Drugi zatoženec je bil Derviš beg Bušatelj, glavni kolovodnik živenskih vstašev. Ta ni le prisilil vseh Turkov, ki so mogli orožje nositi, k upor, temveč tudi kristjani so se morali bojevati spričo njegovega strahovanja proti svojim bratom. Kdor se je obotavljal, ga je zadela gotova smrt.

Livenski kajmakan (okrajni glavar) Mustafa beg se je hotel v zmislu sultanovega ukaza brez upora podati Avstrijcem, a to je Bušatelj tako razkačilo, da je dal Mustafi glavo odsekati.

Zaradi teh dveh in še drugih zločinov, ki so se mu po pričah dokazali, so prisodili sodniki Bušatelj smrtno kazen na vislicah.

Tretji zločinec Hadži Sali Efendi Čismiċ je bil tudi obdolžen podpihovanja k vstaji in je zakrivil vrhu tega smrt mnogih kristjanov. Streljal jih je, kakor strelja lovec race ali gosi na vodi.

Da bode stvar bolj jasna, naj podam kratek popis živenskega mesta.

Livno leži na obronku gore Kruĉi. Če korakaš od južne ali vzhodne strani proti mestu, ti že od daleč kaže svoje prijazno lice, ako pa prideš od severa ali zapada, ga ne vidiš prej, da stojiš pred njim. Gornji del mesta je obdan z zidom, ki je kakih pet metrov visok; tu stanujejo sami Turki, zato se ta del imenuje tudi turško mesto. V spodnjem delu prebivajo veĉinoma kristjani, zaradi tega ta predel nazivajo mesto kristjanov.

Na zapadni strani so obronki gore Kruĉi kar prelomljeni in vise navpiĉno v dolino. Iz jame, ki se nahaja v tej strmini — kakih 25 metrov od tal — izvira Bistrica nalik Savici nad Bohinjskim jezerom in je precej tam, kamor pada, tako globoka, da se lahko v njej koplješ.

Tu je uĉinjal Čismiċ svoja grozovita zloĉinstva.

Ako se je kak kristjan Čismiĉu zameril ali ga ni hotel slušati, ga je dal vreĉi v Bistrico, ki mu je segala takoj do vratu, ter je potem na kakih dvajset korakov streljal tako dolgo nanj, da ga je zadel. Dal ga je potem zopet potegniti iz vode, mu odrezal glavo, jo nataknil na enega izmed drogov, ki so bili postavljeni pred mošejo »Glavico« nalašč za to, da so natikali nanje kristjanske glave.

Tudi to grozovito dejanje je bilo po pričah dokazano, in sodišĉe je obsodilo tudi Čismiĉa na smrt na vešalih.

* * *

Dne 30. septembra opoldne je nesel vojaškega sodišĉa predsednik, podpolkovnik Braun, obsodbo feldcajgmajstru Württembergu v podpis.

Ko je bil Württemberg obsodbo prebral, je bil malo osupel in nemiren. Ni pomolil precej peresa v ĉrnilo, temveĉ vprašal je predsednika, je li res prepriĉan, da so obsojenci vredni vešal. Šele ko mu je Braun kratko in odloĉno odgovoril, da ni le on sam, ampak da je tudi ves avditorij o krivdi teh hudobneŹev popolnoma prepriĉan, je podpisal s tresoĉo roko smrtno sodbo s pristavkom,

da jim, ker ni vešal in rablja pri rokah, odpusti kazen na vešalih, a prebiti jim je smrt s svincem in smodnikom.

Ko je bil podpisal, je vstal in, kakor bi mu bilo žal, vzkliknil: »Danes sem prvič v svojem življenju podpisal smrtno obsodbo!«

Württemberg je bil v vojni vedno eden najpogumnejših in najbrezobzirnejših avstrijskih generalov, a kadar je imel razoroženega nasprotnika pred seboj, mu se je omehčalo srce. Znano je tistim, ki so se bojevali dne 7. avgusta 1878. l. pri Jajcu, da smo po boju privedli okoli 500 ujetih vstašev v tabor. Slovenski vojaki so jih varovali celi dan, a že drugo jutro jih je izpustil Württemberg iz neznanih vzrokov. Vstaši pa se niso razkropili, temveč so hiteli proti Serajevu, in tam so se bojevali dne 19. avgusta zopet proti avstrijskim četam.

Podpisana smrtna obsodba se je hudodelnikom precej razglasila. Obenem so se tudi obvestili, da jih dne 30. septembra ob dveh popoldne ustrele. Dovolilo se jim je dalje, da smejo do tedaj govoriti s svojci in narediti oporoko, ako hočejo.

Tega dovoljenja se je poslužil samo Derviš beg Bušatelj. Poslal je po svojega šestnajstletnega sina in svoji dve ženi, ki pa se nista odzvali njegovi želji.

Ko sem odhajal iz samostana, sem videl, kako je sedel prav po turško tam v kotu na dvorišču osiveli mož; na levi in desni sta stražila dva vojaka, v sredi pred njim je pa stal in jokal njegov sin.

Hipoma sem pozabil vse ostudne zločine tega nesrečneža, in začel se mi je smiliti. Malo sem postal in slišal, kako se je poslavljaj starec od sinka in ga poučeval; čul sem med drugim tudi besede: »Ako pridejo Avstrijci desetkrat v deželo, pojdi jim desetkrat na-proti in sprejmi jih prijazno!«

Mož se je kesal svojega grešnega počenjanja, a bilo je prepozno.

Napol pota med goriškim samostanom in Livnom, na desni strani ceste, kakih 30 korakov od te oddaljena, je med dvema gričkoma dolinica; v tej dolinici je bila dne 30. septembra opoldne že izkopana precej široka, podolgasta jama.

Točno ob dveh popoldne je šest vojakov 26. pešpolka, katerim je načeloval častnik, privedlo zgoraj označene hudodelnike iz samostana. Bataljon tega polka jih je sprejel v sredo. Godba je zasvirala žalobno koračnico, in počasi so koračili pogrebci na smrt obsojenih Turkov proti izkopani jami. Na tisoče ljudi jih je spremljalo. Ko je godba prenehala, so se oglasili udarci na črno preoblečeni boben.

Ko je izprevod prišel do kraja, kjer se je imelo zadostiti pravici, je bataljon obkolil od treh strani jamo. Nadporočnik 26. pešpolka se je postavil s šestimi vojaki pet korakov pred obsojence, ki so ob robu jame tako stali, da so gledali proti vojakom.

Sodnik jim je še enkrat prečital smrtno obsodbo, potem so jim sneli turbane z glave in jim z njimi zavezali oči. Zaslišali sta se dve kratki poveljki ter le eden pok iz vseh šestih pušk — in zgrudili so se vsi trije.

Zadet je bil vsak dvakrat tako dobro v glavo in srce, da je zdravnik, ki je imel pri tem ostudnem poslu službo, kar-stoje konstatoval in poveljniku sporočil, da so vsi trije res mrtvi.

Vojaki so takoj odkoračili, ljudstvo pa je radovedno gledalo, kako so grobokopi polagali usmrčene zločince z vsem, kar so imeli na sebi, v jamo ter jih potem zagrebli. —

Sonet starčka.

Bila pomlad, da, bilo je za njo poletje,
ljubili smo, okusili vse radostno zavzetje
želeče gorke, mladostne ljubavi
in žgoče muke, koprneč v daljavi.

A zdaj minulo je. Utihlo v gajih petje,
domov hite v svoj stan molčeči kmetje,
in slana sklanja glave travi
in bolnim rožam, zadnjim na planjavi.

Ej, kak je mrzla tiha krajina,
tak bila ni ljubezna najina,
tak, starčka, bilo nama ni srcé ...

Oblaki, dež in zimske té meglé
pod nebom nizko ves dan plavajo,
kot izgubljene misli tavajo —

Aleksandrov.

